

Szolidaritás, társadalomkritika és felelősségvállalás

Sárosi Anna

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2018.1.9>

A konferencia második napja a szolidaritásról társadalomkritikáról és felelősségvállalásról szóló blokkal kezdődött, a panel moderátora Gárdos Judit (MTA TK) volt. Ebben a részben – ellentétben az előző napi, főként történelmi fókuszú programmal – napjaink problémáira reflektáltak, aktuális empirikus kutatásokat prezentáltak az előadók. Két előadást hallhattunk, melyeket Pulay Gergő és Zakariás Ildikó (MTA TK KI) tartottak.

Érdekképviselő a szegénységkutatásban

Pulay Gergő Gagyi Ágnessel közös *Szolidaritás, reprezentáció és képviselet a szegénységkutatásban és az új középosztálybeli aktivizmusban* (Gagyi–Pulay 2017) című kutatásukat prezentálta. Előadásában a szegénységgel való szolidaritás és a szegénység reprezentációja közti viszonyt vizsgálta meg két aspektusból, egyrészt a cigánykutatás kortárs kérdései, másrészt a középosztálybeli aktivizmus mai hulláma felől. Mivel a két kutató eltérő háttérrel rendelkezik (Gagyi Ágnes a világgazdasági integráció, politikai rezsimek és helyi politikai mozgalmak komparatív vizsgálatával foglalkozik Magyarországon és Romániában, Pulay Gergő pedig egy romák és nem romák által egyenlően lakott bukaresti szegénynegyedről ír városetnográfát), fontos volt valamilyen közös pontot találni munkájuk során. Ezt a közös pontot a válság és az ún. szóvivők fogalmának használata jelentette, ahogyan azt Bourdieu utolsó, *Pascalian Meditations* című művében fejtette ki. Bourdieu szerint a szóvivők azok, akik különböző alávetett csoportok nevében, az ő érdekeikért való beszéd és cselekvés által törekednek legitimitásra szert tenni egy adott társadalmi mezőben (Bourdieu 2000). Gagyi és Pulay elméletüket a bourdieu-i mező fogalmi alapján vezetik be, ahol a mező szereplői, tehát a képviselők és képviseltek között egy szakadék tátong, amit különböző performatív eszközök segítségével, a legitimitáció anyagával szeretnének kitölteni. A szóvivőknek tehát fontos szerepük van a közvetítésben az alávetett csoportok és az államhatalom között, és csak ők képesek ledönteni a gyakorlat szintje és a gyakorlatról szóló legitim diskurzus közti ontológiai akadályt. A szolidaritás bizonytalan az alávetettek és az alávetett, de a domináns csoporthoz egyaránt tartozó közvetítők között, akik az előbbi csoport felháborodását és követeléseit közvetíteni tudják. Ez abból a tényből adódik, fejtette ki Pulay, hogy minél nagyobb figyelmet kap egy terület, minél több szóvivő kezd el képviselni az adott területen élők érdekeit, annál bonyolultabb lesz

az ott élők helyzetének megértése és értelmezése. Paradox helyzet keletkezik, mivel a megnövekedett számú szóvivő mind külön illetékességet és szakmai autonómiát követel a probléma megnevezése, értelmezése és megoldása tekintetében. Ekkor alakulnak ki olyan szituációk, amikor a résztvevők nem a probléma megoldásán dolgoznak, hanem annak meghatározásán, hogy kinek van joga hitelesen megszólalni. A képviseleti igényt benyújtó középosztálybeli értelmiségiek, művészek, aktivisták lehetőségei a szimbolikus reprezentációk előállítására jellemzően nagyobbak, mint amekkorá az általuk elérhető valódi társadalmi vagy politikai hatás. Ezért a felhalmozott szimbolikus tőke valós társadalmi pozícióra és befolyásra való átváltása késleltetett. A befektetések értékét megőrzendő, a szereplők további szimbolikus befektetésekre kényszerülnek, de ugyanezen okból ezek értéke is inflálódik, ezért ki-ki a saját normái alapján ítéli meg egy adott kérdésben a többi szereplőt, és mindenki a másik diszkvalifikálásában lesz érdekelt.

Az elmélet ismertetése után Pulay rátért saját terepmunkája bemutatására, és ismertette kutatása – amelynek során mindenekelőtt a képviseltek és képviselők közötti szakadék kitöltésére tett kísérleteket követte nyomon – főbb megállapításait. Kutatásának helyszíne Bukarest délnyugati része, a város leginkább megbélyegzett kerülete volt, ahol a saját építésű kalyibák látványa tipikus kelet-európai slum környezetet teremt. A kirekesztett társadalmi csoportok városon belüli elkülönítése szimbolikus folytatása azoknak az anyagi, materiális egyenlőtlenségeknek, amelyek következtében olyan területek jönnek létre, ahol a „strukturálisan felhalmozott problémák személyessé válnak”, amiért a város az ott élőket okolja. Erre több példát is említett az előadó, mint például a belvárosból kiűzött kóbor kutyákat, amelyek száma drasztikusan megemelkedett a környéken, vagy a már a város egyéb részein betiltott drogot árusító boltok további működését a kerületben, ami a hajléktalan szerhasználókat csábította oda. Az ellenséges hangulat miatt nagy az elégedetlenség és bizalmatlanság olyankor, ha a város vezetése fejleszteni próbálja a környéket, mondván, ez is csak a szavazatszerzés egyik eszköze, máskülönben senki sem foglalkozik ezzel a várossal. A körülményeik javítása érdekében az ott lakók, akik tisztában vannak lakókörnyezetük megbélyegzettségével, a legváratlanabb pillanatokban tudják hallatni a szavukat. Példa erre a 2011-es romániai brit nagykövet látogatása. A diplomata fogadására utcai futballmeccset rendeztek, amelyen ő maga is részt vett a helyi fiatalokkal. Az elkerített pályát hamar körülállták az érdeklődők, akik közül sokan elégedetlenkedtek, így végül a szervező civil szervezetnek ki kellett mentenie a nagykövetet a tömegből. A társadalmi elégedetlenség 2012 után érte el tetőpontját, amikor elkezdődtek a megszorítások elleni tüntetések. Ezekben először részt vettek a környékbeli, alacsonyabb társadalmi státuszú emberek, de azután őket hamar kiszorították az idősek, majd a jól képzett fiatal aktivisták tömegei, akik a város jobb környékeiből származtak.

Összefoglalásként Pulay arról beszélt, hogy a globális válság helyi visszaverődéseként a társadalmi elégedetlenség újabb hullámai alakultak ki a negyed lakói körében,

amit ő a népi ellenállás vagy a populáris politika fogalmával igyekezett megragadni. Lényeges, hogy az itt élők saját környezetükben, a saját magukon tapasztaltak miatt válnak érintetté, ami az elégedetlenségnek és a megélhetésnek a kapcsolatát emeli ki. Ebben segít az ellenállás fogalmának újragondolása, melynek angol jelentése (*resistance*) a prepolitikai cselekvésre helyezi a hangsúlyt, míg a fogalom román megfelelője (*rezistență*) inkább a népi vonatkozást helyezi előtérbe, arra ösztökélve a kutatókat, hogy ennek a népi kategóriának a hangsúlyozásával a saját kutatói céljaik tükrében újragondolják a fogalmat.

A menekülteket segítő önkéntesek motivációi

Kapcsolódva az előző előadáshoz, Zakariás Ildikó (MTA TK KI) a válság fogalmával vezette be Feischmidt Margittal (MTA TK KI) közös kutatásuk bemutatását. „A szolidaritás és az azonosság transznacionális formái a menekültek magyar segítőinek elbeszélései alapján” című előadásában a 2015 nyarán lezajlott globális menekültválságra és az általa kiváltott jótékonyagra reflektált. A szerzőpáros kutatásának célja leginkább az volt, hogy pillanatfelvételt adjanak az akkori, vagyis a néhány héttel a déli határ lezárása utáni magyar társadalom hangulatáról. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy egy olyan helyzetben, amikor a rászorult, menekült embereket a hegemón nyilvánosságbeli diskurzusok segítségre érdemtelennek titulálják, sőt magát a segítségnyújtást delegitimálják, milyen ideológiai eszközzel rendelkeznek azok az emberek, akik ezek ellenére sem mulasztják el a segítségnyújtást. Többen is foglalkoztak már a szociológiában a jótékonyággal, de ezek a kutatások leginkább arra a kérdésre keresik a választ, miért szeretne egyáltalán az ember segíteni bajba jutott embertársain. Viszonylag kevesen vizsgálják viszont az érdemes és érdemtelen segítségre szorulókat elválasztó határ problémáját. Az antropológiának létezik egy ága, melyet többek között Dider Fassin képvisel, s ami ezekkel a határmegvonásokkal foglalkozik (Takács 2015). Fassin minden munkájában hangsúlyozza, hogy a humanitarizmus és a nemzetközi fejlesztés paradox módon egyszerre az egyenlőség és az egyenlőtlenségek megteremtésének a terepe (Fassin 2012).

Rátérve a módszertanra, Zakariás és Feischmidt kutatásához rendelkezésre állt egy 1000 fős országos reprezentatív minta, benne menekülteket segítő civilekről, illetve a menekültekkel kapcsolatos attitűdökről szóló kérdésblokkal. Az adatbázis kvalitatív kiegészítéseként elkészítettek 32 interjút a menekülteket segítő önkéntesek motivációinak feltárására; az előadás hátralevő részében Zakariás ezek elemzését és eredményeit ismertette. A mintát Facebook csoport segítségével, hólabdamódszerrel vették fel, különösen ügyelve arra, hogy eltérő társadalmi környezetből származó embereket és intézményes háttérrel rendelkezőket is tartalmazzon. Nemi megoszlás szerint kiegyenlített volt a minta, az alanyok többsége középkorú volt, és majdnem mind egyetemi végzettséggel rendelkezett. Zakariás külön kiemelte, hogy kifejezetten céljuk volt a közzsférából és a menedzsment köreiből is találni interjúalanyokat,

ugyanakkor önfoglalkoztatók és inaktívak is voltak a mintában. Egy ország emlékszik a köztereken, pályaudvaron veszteglő hatalmas, továbbhaladásra váró tömegekről készült képekre a Magyarországon átutazókról, akik főként Szíriából, Irakból és Afganisztánból érkeztek, és leginkább Németországba és Svédországba igyekeztek (KSH 2016). Ebben a helyzetben az állam tevékenysége kifejezetten a menekülttáborokra szorítkozott, a klasszikus, nagy humanitárius szervezetek pedig csak később kapcsolódtak be a segítségnyújtásba. Hétköznapi aktorok viszont szinte az elejétől kezdve jótékonyági kezdeményezéseket és hálózatokat hoztak létre, amivel élelmiszert, egészségügyi ellátást és szállást próbáltak biztosítani. Tették mindezt egy olyan környezetben, ahol a nyilvánosságban az „érdemtelen migránsok” megteremtése zajlott (Bernáth–Messing 2016). Ez azt jelentette, hogy az önkénteseknek folyamatosan, igazolniuk kellett a környezetük felé a tevékenységüket.

Ezután az előadó az interjúk elemzésének főbb eredményeit foglalta össze. Mint mondta, tisztán látszik, hogy a motivációk indoka szinte minden esetben a szenvedés enyhítése volt. Szervedés alatt a válaszadók leginkább az utcán élést, az otthontalanságot, az éhséget, a betegséget és a végletes kimerültséget jelölték. Csak másodlagosan értették alatta a vándorlás kiváltó okát, vagyis a háborús áldozattá válás tapasztalatát, az ebből adódó elnincstelenedést és a pszichológiai sérüléseket. Zakariás ezután sorra vette azokat az ideológiákat, amelyekkel a segítők legitimálták cselekedeteiket. Ezek közül a leggyakoribb a humanitárius keret volt, amely tagadja az érdemes és érdemtelen közti különbségtételt, ám csak térben és időben korlátozva. Példa erre az egyik interjúban elhangzott állítás, miszerint, ha földrengés van, minden embert megpróbálnak kimenteni a romok alól, nem próbálják megtudni az illetőtől, hogy ő akkor most „jó” vagy „rossz”. Az ilyen hozzáálláshoz szorosan kapcsolódik a szakmai elképzelérendszerek mozgósítása, amivel leginkább az orvosok és a szociális munkások éltek. A másik jellemző ideológia a keresztény univerzalizmus volt, amely sokszor hivatkozik az emberek Isten előtti egyenlőségére, de még ennél is gyakrabban a szociálpolitikai és az állami kormányzás egyéb klinikai pszichológiából vett kategóriáira. A motivációnak egy másfajta keretezése a sorsközösség érzése volt a segítségre szorulókkal. Az interjúk alapján ennek két formáját tudták elkülöníteni a kutatók. Az egyik a történelmi kollektív traumák megidézése volt, néhány önkéntesben ugyanis történelmi emlékeket idézett fel a menekülő tömegek látványa. Ez lehetett a zsidó üldöztetések és a holokauszt, a sváb kitelepítések családi traumái, a menekülthullámok Magyarországra vagy éppen el Magyarországról. Elemzésük szerint emellett az egyéni kirekesztettség tapasztalata is egyfajta sorsközösséget ébresztett a megkérdezett segítségnyújtók körében. Ilyen volt a saját migrációs múlt vagy a valamilyen kissebtséghez (nemi, etnikai, szexuális) tartozás (Feischmidt 2018). Mindezek mellett gyakori volt a középosztályosítás is, ebben már az azonosság megteremtésének logikáját találjuk. Jól példázta ezt egy mankóval járó fiatal lányról szóló elbeszélés, aki kis idő után már boldogan beszélt arról, hogy mielőtt eljöttek otthonról, tehetségesen hegedült, és most az itt élőknek szeretné a zene örömét átadni. A legerősebb ideológi-

ai stratégia az önkéntesek kezében mégis a gyerekek segítése, szenvedésük enyhítése volt. A válaszokból viszont többek között hiányzott bármiféle, Magyarország vagy Európa és a Közel-Kelet kapcsolatára irányuló történelmi referencia. A történelmi-telen szolidaritás mögött az állhat, hogy a menekültek csak kevés ideig tartózkodtak az országban, és az interakciók elég redukáltak voltak. Mivel általában kevés ismeret áll rendelkezésre a Közel-Keletről, ha voltak is középosztályosító törekvések a segítők részéről, ezeknek gátat szabott a civilizációs lejtő problémája, amely szerint a civilizálatlanabbnak titulált személynek kevesebb figyelmet szentelnek a fejlettebb országokból származók. Ez a fajta szolidaritás mindig az éppen a közelben lévő szenvedőre koncentrál, és gyakori, hogy a segítő maga akarja irányítani a rászoruló sorsát. Az interjúkból sokszor egy jóságos, segítő Nyugat-Európa rajzolódik ki, holott már 2015-ben súlyos viták zajlottak a menekültkérdésről.

Volt egyszer egy MUKI: Önszervezés és szolidaritás a társadalomkutatók körében

Az államszocializmus kései időszakában aktív, saját kezdeményezésű, azaz nem állami munkaközvetítői irodával (MUKI) kapcsolatos nosztalgikus hangvételű kerekasztal-beszélgetést Szabari Vera (MTA TK SZI) vezette. A résztvevők az értelmiségi „bedolgozást” lehetővé tévő hálózat egykori szervezői közül kerültek ki: Csákó Mihály (egyetemi docens, Wesley János Lelkészképző Főiskola), Sik Endre (az MTA doktora), Erős Ferenc (MTA TTK) és Szilágyi Sándor (fotográfus, fotótörténész, irodalmár, történész és lapszerkesztő). A téma szorosan kapcsolódott az előző blokkhoz, mivel a MUKI olyan helyzetben jött létre, amikor bárkit érhettek retorziók tevékenysége, véleménye, politikai nézetei miatt. Ez az 1980-as években már nem fekete autót vagy börtönt jelentett, de megvoltak a finom módszerek olyan emberek ellehetetlenítésére, akik ellenzéki munkát végeztek. Ilyen módszer volt például a tudományos előmenetel akadályozása vagy a nyíltan vagy burkoltan ellenzéki nézetek miatti elbocsátás. A MUKI főként elbocsátott értelmiségieknek biztosított alkalmi munkát. Mivel akkoriban az értelmiségi szakmákban kevésbé érvényesült a kapitalista versengés, ezért a kezdeményezés első számú mozgatórugója a szolidaritás volt. Még ha nem is politikai szervezkedés volt, mindig kiálltak és aláírást gyűjtöttek azokért, akiket igazságtalannul vád alá helyeztek vagy elítéltek.

A résztvevők először a MUKI-val való találkozás és az ahhoz való csatlakozás témáját járták körül. A kört Csákó Mihály kezdte, aki az elsők között értesült a MUKI megalakulásáról. „Hamburger Misi barátom vetette fel az ötletet, hogy csináljunk egy ilyen közvetítői irodát.” Maga az ötlet onnan származott, hogy eleve többen kérték a későbbi MUKI-tagokat, hogy szerezzenek embereket különféle kisebb munkákra. Ezt a lehetőséget szerették volna intézményesített keretek között kiaknázni, és olyan embereknek segíteni, akik elveszítették a munkájukat. A megalakulást egyedül Sik Endre fogadta szkeptícizmussal, mondván, nincs rá szükség, hiszen úgylis a kapcsó-

lathálózat juttatta hozzá az embereket a különféle munkákhoz. A csatlakozási történetekben Hamburger Mihály háza jelentette a közös pontot, ahol a konkrét alapítás zajlott, és később itt működött az iroda is. Erős Ferenc, aki csak később csatlakozott a MUKI-hoz, akkoriban a Pszichológiai Intézet alkalmazásában állt, ahol szintén elfogadott volt alkalmi munkákra (adatelemzés, kérdőívfelvétel) beajánlott embereket alkalmazni. Szilágyi Sándor története azzal tűnt ki a többi közül, hogy, mint mondta, mindenkit megillet a rehabilitáció lehetősége, csak őt nem, mert mivel nem is vállalt munkát, nem rúgták ki sehonnan. Szilágyi kifejtette, hogy nem a rendszerváltás volt a céljuk, hanem a józan ész megtartása mellett olyan ügyekben dönteni, amelyek rájuk, hétköznapi emberekre tartoznak. Ezért volt minden ilyen szervezet (a MUKI mellett a szegényeken segítő SZETA) székhelye magánlakásokban. Sik mindehhez annyit fűzött hozzá, hogy ezzel együtt megélhetést szerettek volna adni szerencsétlenül járt embereknek.

Ezután a felhívások közzétételére és a MUKI terjesztésére terelődött a beszélgetés. Csáky Mihály elmesélte, mi volt az első nagyobb esemény, amely lehetőséget adott a szervezőknek szórólapok osztására. Egy előadás miatt a Bécsi utca sarkán, az Iparterv épülete előtt összegyűlt egy kisebb tömeg. Az utolsó pillanatban azonban visszavonták a terem használatának jogát, így elmaradt a rendezvény. A céltalanná vált álldogálás jó lehetőséget biztosított a szórólapok kiosztására. Azzal egyáltalán nem foglalkoztak, hányan figyelik meg őket. Később több helyen – például az ekkoriban szintén teljes illegáltságban működő szabadegyetem előadásain – is osztogattak MUKI-s tájékoztatókat. Ezek az akciók jól mutatták, hogy – részben, mivel az ellenzék egy mérsékelt ágához tartoztak, részben pedig, mert rendkívül jogtudatosak voltak – nem próbálták meg titkolni tevékenységüket. De nemcsak a szóróanyagok segítségével jutott el az emberekhez a MUKI híre; a szervezet segítségével munkát találók és azok ismerősei informálisan, szóban is terjesztették.

Az egyetlen vitapont a beszélgetés során a legalitás kérdése volt. Sik tartotta magát ahhoz, hogy a MUKI szervezése az elejétől kezdve illegális tevékenység volt, mivel a munkaközvetítés egyedül a tanácsok munkaközvetítő hivatalának joga volt, vagyis állami monopólium. Szilágyi viszont amellet kardoskodott, hogy mindvégig ők álltak a törvény oldalán, mivel a szólásszabadságot garantáló magas szintű jogszabályok, mint a helsinki egyezmény vagy az Alkotmány, megengedték ezt a fajta tevékenységet, ezért csak különféle rendeletekre hivatkozva tudtak az állam emberei fogást találni rajtuk. Erős kifejtette, hogy bár meglehet, a MUKI illegális volt, ő azonban a Pszichológiai Intézet munkatársaként tudott alkalmi munkákra beszervezni embereket, akiknek az intézmény sokszor állami forrásokból, „kreatív átcsoportosítással” fizetett. Ezt az állapotot Sik inkább alegalisnak nevezte, mivel senki nem foglalkozott azzal, hogy ők hogyan jutottak pénzhez vagy kiket alkalmaztak.

Sik külön hangsúlyozta, hogy nem csak azoknak kínáltak alkalmi munkát, akiket politikai nézeteik miatt rúgtak ki, hanem valamennyi embernek segítettek, aki hozzájuk fordult, valamint nem csak szellemi, hanem később fizikai munkákat is szerez-

tek, a fodrászüzletek voltak például a legkedveltebbek. Változást jelentett a MUKI működése folyamán, hogy a korábban sok munkát kínáló intézmények, mint az MTA, illetve az ott dolgozó ismerősök, nem szívesen fordultak a szervezethez. Ennek oka Csákó szerint leginkább a MUKI ellenzéki szerepében kereshető, sokan érezhették úgy, hogy ha hozzájuk fordulnak, azzal nem csak személyes rizikót vállalnak, hanem az intézményüknek is árthatnak.

Történtek viszont konkrét próbálkozások arra, hogy legálisan intézményesítsék a MUKI-t. Erre példa az az 1981-es pályázat, amelyben a tagok arra hivatkoztak, hogy a fiatalok már máshogy gondolkoznak a szellemi munkáról, ezért a munkaerőpiacnak is változnia kell. Sik úgy kommentálta a beadványt, hogy az „elvtársak” becsapására először is lehagyták Szilágyi Sándor nevét, valamint ezeket a „marhaságot” is csak a meggyőzés végett írták bele. Több intézménnyel leveleztek az ügyben, és ami a legfontosabb, működő munkaközvetítői irodával is kapcsolatban álltak, aminek a célja a professzionalizáció volt. Több ötlet is volt arra, hogyan tudnának még eredményesebben működni; ilyen elképzelés volt a vidéket járó ügynök, ami végül nem valósult meg. Annak ellenére, hogy nagyon jól tudták, semmi esélyük sincs az állam által elfogadott munkaközvetítő iroda létrehozására, „eljátszották, hogy jogállamban élnek”, és keresték a legmegfelelőbb működési módot. A MUKI mintájára később létrehoztak egy állami munkaközvetítői irodát, ez azonban kapcsolatok híján nem tudott olyan hálózati formában működni, aminek a MUKI a sikerét tulajdonképpen köszönhetette. Ezzel együtt a MUKI-nak is megvoltak a maga korlátai, amivel mindenki tisztában is volt. Ilyen volt, hogy működésük Budapestre koncentráldott, vagy hogy csak olyanok jutottak el hozzájuk, akik ismertek valakit a hálózatból, valamint a munkák is nagyrészt a meglévő tagok saját munkahelyeiről származtak. Némiképp javított a helyzeten, hogy felhívásukat beolvasta a Szabad Európa Rádió is, aminek köszönhetően százezrekhez jutott el a MUKI híre.

Az állam úgy fogta fel a MUKI-t, hogy lengyel példa alapján az értelmiség tömegbázist épít ki egy lázadáshoz, aminek remek módszere a munka kínálása. Működésük vége összekapcsolódik a Szamizdat Irodáéval, mivel elkövettek egy konspirációs hibát, mégpedig azt, hogy a szamizdatok mellett tárolták a MUKI teljes dokumentációját. Így történhetett, hogy egy házkutatás során, amikor az állam emberei valójában csak szamizdatokért jöttek, ha már ott voltak, elvitték ezeket az íveket is. A MUKI nem volt kifejezetten célpont, de azért folyamatosan megfigyelték a tagjait. Amikor eltűntek a dokumentumok, Sik, mivel nem látta tovább értelmét a dolognak, kilépett, később azonban kutatási célból kísérletet tett az iratok visszaszerzésére. A válasz az volt, hogy mindet megsemmisítették. Mindazonáltal Sik nem adja fel, és megígérte, hogy lesznek a jövőben még próbálkozások ezzel kapcsolatban. A MUKI a dokumentáció nélkül is folytatta valamelyest a tevékenységét, immár teljes illegalitásban; mivel sokan nem értesültek a razziáról, továbbra is felkeresték az irodát, hogy segítséget kérjenek. Az elv az volt, hogy akinek tudnak, segítenek. A MUKI-tagokat retorziók is érték a tevékenységük miatt. Csákó Mihály például az egyik könyvét nem adhatta ki

a saját nevével, csak folyóiratokban tudta fejezetenként publikálni, és eljárás is indult ellene. Erős Ferencet is felelősségre vonták a Pszichológia Intézetben, de annak nem lettek komolyabb következményei. Sik Endrét pedig felvették ugyan aspiránsnak, de utólag közölték vele, hogy nem áll módjukban pénzt fizetni a munkájáért.

Irodalom

- Bernáth, G. – Messing, V. (2015): Bedarálva. Menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 4. http://www.mediakutato.hu/cikk/2015_04_tel/01_menekultek_moralis_panic.pdf utolsó letöltés: 2018-03-07.
- Bourdieu, P. (2000): *Pascalian Meditations*. Stanford University Press.
- Fassin, D. (2012): *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Feischmidt M. (2018): Szolidaritás és társadalmi reflexió a menekültek önkéntes segítőinek elbeszéléseiben. http://www.socio.hu/uploads/files/2018_1szalai/27_feischmidt.pdf; utolsó letöltés: 2018. 03. 07.
- Gagy Á. – Pulay G. (2018): Szolidaritás, reprezentáció és képviselő a szegénységkutatásban és az új középosztálybeli aktivizmusban. http://replika.hu/system/files/archivum/replika_104-07_gagy_-_pulay.pdf; utolsó letöltés: 2018. 03. 07.
- KSH (2016) Statisztikai Tükör, Menekültek a világban. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/menekult15.pdf>; utolsó letöltés: 2018. 03. 06.
- Takács E. (2015): A szenvedő test legitimitása, avagy a morális ökonómia térhódítása. Didier Fassin biolegitimitás koncepciója In Pabis E. (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó.